

Opphavet til NRF

Av Ola Syrstad

NRF – denne bokstavkombinasjonen som er blitt varemerket for norsk feavl i nyere tid, kom inn i språket for vel 70 år sia. Den gangen sto den for Norsk Rødt og Hvitt fe, en ferase som var i ferd med å etablere seg i landet i tillegg til de sju-åtte stedegne rasene som helt sia århundreskiftet hadde hatt sine revir i ulike landsdeler.

Norsk Avlsforening for Rødt og Hvitt fe ble stifta i februar 1939. Formålet til foreningen var ”å fremme avl av Rødt og Hvitt Fe for å oppnå høg mjølkeavkastning og høg fettprosent, samtidig med en kraftig og kjøttsatt kroppsbygning” (paragraf 1 i vedtektene). Den nye rasen skulle omfatte dyr av de tre rasene Svensk Röd och Vit Boskap (SRB), Rødt Trønderfe (RT) og Norsk Ayrshirefe og krysninger mellom disse rasene.

Norsk ayrshire

De norske røttene til NRF går tilbake til dyr som ble importert fra Skottland fra 1840 og utover. Den første kjente importen er tidfesta til 1841 eller 1842, da landbrukspioneren Truls Wiel importerte en oksekalf og ei drektig kvige til en av eiendommene sine ved Halden. I 1854 ble det kjøpt inn en okse og fire kviger til Borgestad i Gjerpen. På denne tida var det kommet ayrshirefe også til noen andre gardar i Skien-Porsgrunn-området. Men ingen av disse importene har etterlatt seg noen påvisbare spor,

Den største importen fant sted i 1860, etter at Stortinget hadde vedtatt å opprette en offentlig stamhjord (dvs. avlsbuskap) av ayrshirefe på Aas høiere Landbrugsskole. På denne tida var det forbudt å importere storfe fra Storbritannia på grunn av faren for å få inn smittsomme sjukdommer, men departementet hadde gjort unntak fra forbudet. Johan Lindeqvist, en svensk veterinær og agronom som i 1854 var blitt tilsatt som en av de tre første norske statsagronomene, fikk i oppdrag å foreta innkjøpet av dyra. Han reiste personlig til Skottland, og i løpet av et par uker kjøpte han to okser, tretten kyr og seksten kviger av det beste som var å få. Alle mulige forholdsregler for å unngå overføring av smittsomme sjukdommer ble fulgt.

Dyra kom til Ås i slutten av august og ble satt inn på det nye fjøset som var bygd for skolen. Noen måneder senere braut det ut smittsom lungesjuka blant de importerte dyra. Ved iherdig innsats lyktes det å redde storparten av den verdifulle buskapen, men sju dyr kreperte eller ble slakta. Mange kyr og kviger var drektige da de kom til Ås og skulle kalve på etterjulsvinteren. De fleste av disse kasta kalven, trulig som følge av sjukdommen.

Til tross for denne vanskelige starten gikk det ikke lenge før buskapen kunne vise hva den dugde til. Allerede i 1862-63 (april -62 – mars -63), det første året etter at de direkte virkningene av lungesjukan var overvunnet, var gjennomsnittlig mjølkemengde for kyr som hadde stått i buskapen hele året 2827 kg.. Dette var en oppsiktsvekkende høg produksjon på denne tida. Statsagronom Lindeqvist, som hadde tilsyn med de offentlige avlsbuskapene, skrev i årsrapporten sin for 1863 bl.a.: ”Melkeudbyttet af Ayrshire-Stamhjorden paa Aas har været betydelig høiere end ved alle de Ayrshirebesætninger i Sverige, Danmark og Tyskland, hvorfra Opgaver over Melkeudbyttet haves, samt vel saa høit som ved de bedste Meierier i Racens eget Hjemland, Ayrshire. Ungkreaturene paa Aas kunne i alle Henseender maale sig med Ungkreaturene ved de bedste Stamhjorder i Ayrshire.” De neste fire åra varierte gjennomsnittet fra 2924 til 3110 kg. Ei av kyrne, ”den mærkelige Ko Ferden”, mjølka 4879 kg i 1866 og 4412 kg i 1867.

Men det skulle komme nye problemer. Tilsynskommisjonen for skolen var stadig frampå med kritikk over at foringa var for kostbar og at det ble kjøpt inn for mye kraftfor. Dahl følte seg pressa til å sette ned forstyrken. Dette førte til en dramatisk reduksjon av mjølkemengda, i løpet av to år (fra 1866/67 til 1868/69) falt gjennomsnittet med nesten 40 prosent.

I 1867 ble det oppdaga tuberkulose hos noen ungdyr i buskapen. Sjukdommen ble også påvist hos dyr som var solgt fra Ås til andre distrikter. På den tida var det lite kunnskap om denne sjukdommen, og det var mange ulike meninger om årsaken. Direktøren for skolen, F.A. Dahl, mente sjukdommen var arvelig. De kyrne som var mødre til de sjuke ungdyra ble derfor satt ut av stamhjorden. Lindeqvist la mye av skylda på fjøset, som han mente var usunt, ”saasom det lider af Fuktighed og Sop”. Han pekte også på at garden hadde for lite beite, slik at dyra måtte stå inne det meste av sommeren, og foreslo flere tiltak for å bedre situasjonen. Andre hevda at både tuberkulosen og de andre helseproblema skyldtes den sterke foringa. En av disse var landbruksdirktøren, Jonas Smitt, som i en rapport bl.a. skrev: ”I den stærke Foring og ensidige Anlæg paa en stor Melkproduktion ligger – maaske snarere end i Fjøsets fugtige Luft – Aarsagen til Tuberkulosens Overhaandtagen, saavel som den i Aarene 1865-55 til 1868-69 sterkt hærjende Kalvedød.”

Etter forslag fra Lindeqvist og med støtte fra tilsynskommisjonen ble stamhjorden formelt avvikla i 1869. Halvparten av kyrne ble overtatt av Lindeqvist, resten ble overdratt til landbruksskolen, som fortsatte å ha en stamme av ayrshirefe (Aasstammen) ved sida av andre raser. Men avdråtten kom aldri mer opp på nivået fra den første tida. I 1870-åra var gjennomsnittet oftest under 2000 kg, deretter gikk det noe opp og var enkelte år oppe i 2500 kg.

I 1895 ble det foretatt tuberkulinprøve av alle dyra i buskapen. Denne prøven viste at 78 pst. av dyra var smitta av tuberkulose. Av ayrshiredyra reagerte hele 90 pst. positivt. Læreren i husdyrbruk på skolen, Haakon Isaachsen, som også var dyrlege for buskapen, konkluderte slik: ”Nogen, en Race iboende Disposition til Tuberkulose eksisterer saa temmelig sikkert ikke, men det lader sig maaske ikke negte, at en Race, der overflyttes til andre Forhold, andre Klimater og Naturforhold, dér bliver mer modtagelig for Smitten end de indfødte Racer, de Racer der i Generationer er vænnede til de for Stedet eiendommelige Indvirkninger paa Dyrets Konstitution.” I løpet av de neste to åra ble hele buskapen slakta ned og ny buskap kjøpt inn. Dermed ble det satt sluttstrek for ayrshirebuskapen på Ås.

I mellomtida var det solgt ei rekke avlsdyr fra buskapen, og enkelte av disse ga opphav til tilnæma reine ayrshirebuskaper spredt over hele Østlandet. Allerede i mai 1863 ble ti reine ayrshireokser av ulik alder solgt ved auksjon, og ved en auksjon i 1865 ble det solgt både okser og kviger av rein ayrshire foruten noen krysninger. Ved den første auksjonen ble to okser solgt til Arne A. Omsted, som på denne tida tok over garden Bjerke i Grue. Den yngste av de to oksene, Walter Scott f. 31/3-62 (med navn etter en berømt skotsk forfatter) var avlsokse på Bjerke i tre år. Omsted var godt kjent med ayrshirefe etter studieopphold og praksis i området. Noen år senere (1867-68) importerte han seks kviger og en okse fra Skottland (Berge 1944, s. 34). Omsted var en interessert og dyktig husdyrbruker, som aktivt tok del i den friske diskusjonen om rasespørsmålet i feavlen på denne tida, bl.a. på det store landbruksmøtet i 1877.

Brødrene Bernhard og Edvard Kjekstad hadde begge vært elever på landbruksskolen i Ås da ayrshirebuskapen var på sitt beste. Med dyr fra stamhjorden bygde de opp en ayrshirebuskap på garden Kjekstad i Røyken, som de drev i fellesskap. Edvard Kjekstad ble i 1878 utnevnt til statsagronom og tok over det arbeidsområdet som Lindeqvist tidligere hadde hatt. En okse fra Kjekstad ble i 1898 solgt til Trøndelag (Sultan Kjekstad, stb.nr.110) og ble stamfar for ei av de mer betydningsfulle okselinjene i rødt trønderfe.

Thorvald Sverdrup var elev i det første kurset ved landbruksskolen i Ås (1859-61). I 1865 ble han gift med Sophie Dahl, datter til direktøren ved skolen. Samme år (eller året før) kjøpte han garden Riis i Nordby. Her etablerte han en privat stamjord av ayrshirefe. Om dette skriver Lindeqvist i årsrapporten sin for 1867: "Proprietær Th. Sverdrup paa Gaarden Riis i Aas Præstegjeld har paa egen Bekostning oprettet et vakkert Stamhollænderi af Ayrshirekreature, hvoraf nogle ere blevne indkjøbte paa Aas, men de fleste paa Gaarden Skarhult i Skaane." Ved en utstilling på Kontraskjæret i forbindelse med Det norske landbruksmøtet Christiania i 1877 fikk ei samling ayrshiredyr fra Riis Selskapet for Norges Vels gullmedalje. Sverdrup fikk også premie for ei ku av "blandingsrase". Denne kua hadde proprietæren på Riis kjøpt fra husmannen Andreas på Frydenhaug, en husmannsplass under landbruksskolegarden, og både far og morfar til kalven var okser på landbruksskolen.

I 1880 ble F A. Dahl etterfulgt av Th. Koller som direktør av Aas høiere Landbrugsskole. På garden sin, Dalby i Ringsaker, etablerte Koller en ayrshirebuskap på grunnlag av både okser og kviger fra ayrshirestammen på Ås. Av de mange ayrshirebuskapene som har utspringet sitt fra Ås er det neppe noen som har hatt større betydning enn buskapen på Dalby.

Disse buskapene utgjorde kjernen av Norsk Ayrshireforening, som ble stifta i 1902. Allerede året etter ga foreningen ut ei stambok over ayrshirefe. Stamboka omfatter 195 kyr og en okse. Arbeidet ble ført videre i Avlsforeningen for Hornet Slettefe, som ble etablert i 1923.

Rødt trønderfe (RT)

Også til Trøndelag kom det ayrshirefe i 1850-åra. I 1854 importerte konsul Arild Huitfeldt en okse og fire kviger direkte fra Skottland til garden sin på Lundamo i Gauldal, og to år senere kom en liknende gruppe til proprietær P. C. Aune på Ree i Stjørdal. Fra disse to buskapene ble det spredt avlsdyr, særlig okser, til innkryssing i det gamle feet i bygdene.

Spredningen av ayrshire ble støtta av avlsledelsen, både nasjonalt og lokalt. I 1859 ble det holdt et stort landbruksmøte i Trondheim. På programmet stod bl.a. et fordrag av statsagronom Lindeqvist, som nå var blitt "Husdyravlsbestyrer" for hele landet. Om feavlen sa han bl.a.:

"For den som med Alvor bestemme sig for baade Vinter og Sommer at fodre, røgte og pleie sin Buskap ordentlig (. . .) tror jeg at det i de for Agerbrug mest begunstigede Districter vilde være hensigtsmessigt at forbedre Buskapen med en passende Indblanding af Ayrshireblod." Litt senere i fordraget sa han: "Hvorvidt man bør standse ved en eneste Krydsning, for derefter at uddanne en constant Halvblodsstamme, eller bruge Ayrshiretyrer af ren Race to eller tre Generationer, eller saa længe at Moderstammens Blod paa det nærmeste maa ansees uddunstet, derom kan det ikke let siges noget bestemt . . ."

Også C. H. Jensenius, som fra 1859 var statsagronom for distriktet nordafjells, var positiv til ayrshire.

Landbruksselskapa fulgte opp bl.a. ved å formidle salg av kalver fra de to ayrshirebuskapene. Fra Lundamo ble det bare solgt oksekalver. I 1859, da det skulle anskaffes buskap til Aas høiere Landbrugsskole, ble det kjøpt inn to okser fra Lundamo. Det ble også levert oksekalver til et par andre landbruksskoler og til mange private oppdrettere.

Buskapen på Lundamo gikk godt de første åra. Mjølkeregnskapet for 1857 og 1858 viser at de voksne kyrne i gjennomsnitt mjølka kring 2700 kg og de to kvigene 2200 kg. Men Huitfeldt var redd for å ta inn nytt "blod", og etter ei tid begynte innavlen å gjøre seg gjeldende. Samtidig kom Huitfeldt i økonomiske vansker og måtte overlate garden til kreditorene. I 1872

ble buskapen solgt på auksjon. De beste dyra gikk til nabobygdene, resten havna på en gard på Østlandet. Buskapen har ikke etterlatt seg mange dokumenterte spor.

Fra buskapen på Ree ble det solgt både oksekalver og kukalver. I de de 28 åra buskapen eksisterte, ble det solgt hele 142 kalver (Tilrem 1952). Flere av disse kalvene ga opphav til reine ayrshirebuskaper, som i neste omgang ble sentrale i spreining av ayrshire.

Buskapen på Ree ble tilført nytt materiale flere ganger. Allerede i 1862 eller 1863 ble det kjøpt inn en okse fra Lundamo og i 1864 en okse fra Aas høiere Landbrugsskole. I lengda ble grunnlaget likevel for snevert. I 1876 sendte landbruksselskapa i Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag en felles søknad om at Staten skulle innføre ayrshire fra Skottland til fornying av avlsmaterialet, men søknaden ble avslått med snautt flertall. I 1880 ble det innkjøpt en okse og to drektige kviger fra Sverige. Men i 1884 ble buskapen avvikla, etter at eieren hadde gått konkurs (Forbord 1940).

Da buskapen på Ree ble solgt, kjøpte landbruksselskapa i de to fylka to okser, ti kyr og fire kviger. Av disse dyra ble det etablert en offentlig stambuskap i hvert fylke. I Sør-Trøndelag ble dyra plassert hos godseier Hans Finne på Tunga ved Trondheim. Fra denne buskapen ble det solgt mange avlsdyr, og noen av oksene fra Tunga ble stamfedre til viktige okselinjer. Men i 1896 reagerte de fleste dyra på tuberkulinprøven og ble slakta. Også buskapen i Nord-Trøndelag måtte avvikles etter få år på grunn av sjukdom. Heldigvis var det nå flere private buskaper som kunne overta de oppgavene de offentlige stambuskapene var tiltenkt.

I 1902 ble det arrangert et møte i Levanger for å drøfte feavlsspørsmål. På dette møtet holdt statskonsulent E. Anzjøn et foredrag, der han bl.a. uttalte: "Naar man færdes i dette Amtsdistrikt og lægger Mærke til Distriktets Kvægslags, vil man finde, at Ayrshiretypen er den langt overveiende. Dette Kvægslags har vist sig at være særdeles formaalstjenligt for Gaardbrugerne i disse Distrikter."

Etter en lengre diskusjon ble en enig om at bygdene fra Steinkjer og sørover skulle bygge videre på ayrshireblandingene, som nå fikk status som egen rase. Det ble vedtatt at rasen skulle være enlett (ensfarga) raud og ha horn. Navnet på den nye rasen ble rødt trønderfe. Rasen fikk del i de offentlige tiltaka til fremme av feavlen på linje med de rasene som var avla fram ved utvalg i det gamle norske feet.

Rødt trønderfe ble raskt den ledende ferasen i distriktet omkring Trondheimsfjorden. Ei tid rådde den grunnen i hele Trøndelag unntatt i bygdene lengst nord i Nord-Trøndelag og i fjell- og dalbygdene lengst sør i Sør-Trøndelag. Også i enkelte andre fylker var det "øyer" av rødt trønderfe. Kyr sv rasen ble etterspurt til skiftefjøsa i Oslo-området, de ble kjent for å mjølke godt og gi et bra slakt ved avslutta mjølkeperiode. Enkelte av de gamle ayrshirebuskapene på Østlandet brukte i perioder okse av rødt trønderfe.

Hvor mye ayrshire det var i rødt trønderfe, er høgst uklart. Forbord (1940) anslo andelen til ca. 50 % uten noen næmere grunngiing. Tilrem (1951) pekte på at det strenge fargekravet (enlett) i den første tida etter at rasen ble etablert førte til at okser med mye ayrshireblod ble valgt bort fordi de oftest var flekket.

Svensk Röd och Vit Boskap (SRB)

Denne ferasen ble formelt etablert i 1927, da de to rasene Rödbrokig Svensk Boskap og Svensk Ayrshireboskap ble slått sammen..

Rödbrokig Svensk Boskap (RSB)

Historia til RSB. går tilbake til 1860 og er konsentrert om besetningen på Stjernesund i Närke (i nærheten av Örebro). Til denne eiendommen ble det kjøpt inn utvalgte dyr fra flere lokale stammer av den svenske herregårdsrasen. Denne rasen var utvikla på grunnlag av importert fra flere land rundt Østersjøen allerede på 1700-tallet. På Stjernesund ble det skiftevis brukt korthorns- og ayrshireokser eller kryssninger mellom disse rasene. Ved valg av okser ble det lagt mest vekt på kroppsbygning og farge, men avdrått til oksemødrene var også viktig. I 1878 ble korthornsoksen Windsor innkjøpt. Denne oxen, som hadde noen av de "fineste" engelske korthornsnavn i anetavla si, fikk stor innvirkning på besetningen på Stjernesund. Men noen år seinere ble ayrshireoksen 28 Hero innkjøpt, og deretter ble det brukt bare Hero-okser (dvs. sønner og sønnesønner av 28 Hero).

Da Avlsforeningen for Rödbrokig Svensk Boskap (RSB) ble stifta i 1891, ble besetningen på Stjernesund tatt som modell. Målet var å avle fram en raudbroket rase som forener høy mjølkeavdrått med kraftig, brei og djup kroppsbygning (Thesen 1924/1942). I løpet av de neste 30 åra ble arven fra Stjernesund spredt over store deler av Mellom-Sverige, og RSB ble den mest tallrike ferasen i landet.

Også til Norge ble det importert noen RSB-okser. En av de første var 128 Igelsta-Hero, som i 1924 ble innkjøpt til Borgestad, der den tidligere statsministeren Gunnar Knudsen var eier. På Borgestad gikk oxen under navnet Bamse, og med dette navnet ble den opptatt i stamboka for hornet slettefe (stamboknummer 5). Som far til Bamse er oppført "Hero frå Stjernesund".

Svensk ayrshire

I 1846 og 1847 ble det importert et stort antall ayrshiredyr fra Skottland til Sverige, og den svenske staten oppretta to stamhjorder for ayrshire, den ene på Skarhult i Skåne, den andre på Aranäs i Småland. Stammen på Skarhult ble grunnlaget for den skånske ayrshiretypen. En av de eldste ayrshirebesetningene i Norge, besetningen på Riis i Ås, ble bygd opp på dyr som ble kjøpt inn fra Skarhult. Etter hvert ble tyngepunktet for den svenske ayrshireavlen flytta til Aranäs.

Den svenske ayrshireforeningen ble stifta i 1899. Foreningen hadde langt på veg samme avlsmål som RSB-foreningen. I 1927 ble det derfor vedtatt å slå de to rasene sammen under navnet Svensk Röd och Vit Boskap (SRB). Etter sammenslåinga begynte mange ayrshirebuskaper å bruke okser med RSB-avstamning, slik at denne rasen kom til å dominere sterkt i den nye rasen.

Hedmarksfe

Feavlssituasjonen på Hedemarken var lenge svært uryddig, med ei blanding av mange ulike raser. Lengst nord i området var det et stedegent feslag som ble rekna til dølafeet, og i sør, i grenseområda mot Akershus, var det mange besetninger der flertallet av dyra var raudkoller. Men den tallmessig største rasen var telemarksfe, som i mange tilfeller gikk tilbake til dyr innkjøpt fra Seljord på 1800-tallet. Videre var det et betydelig antall svenskekyr og trønderkyr.

På 1920- og -30-tallet var det mange oppdrettere som tok til å bruke SRB-okse til kyrne sine uten omsyn til hva for rase kyrne tilhørte. Disse oppdretterne slutta seg sammen i Avlsforeningen for Hedmarksfe, som ble stifta i 1935. Året etter ga foreningen ut ei stambok for hedmarksfe. Stamboka omfatta 11 okser og 343 kyr. Okser måtte ha minst 15/16 "blod" for å bli kåra til stamboka, mens kyr kunne bli kåra uten omsyn til rase dersom de var fri for vesentlige bygningsfeil og fylte krava til avdrått (minst 3500 kg mjølk i et enkelt år eller minst 3000 kg i gjennomsnitt for tre år i rekkefølge). Med unntak av en okse av raudt

trønderfe var alle oksene SRB eller SRB-kryssninger. Alle var i privat eie og virka som gardsokser i litt større besetninger. Av kyrne var de fleste raudkoller, telemarksfe eller kryssninger av disse rasene, men det var også overraskende mange trønderkyr (RT), og dessuten noen få ayrshire (reine og kryssninger).

I 1938 ble SRB og RT offisielt godkjent for Hedemarken (dvs. Hedmarks fogderi) og Elverum på linje med de gamle norske rasene. Det innebar m.a. at det ble gitt statstilskott til innkjøp og underhold av okser i feavlslag. Dette året var det fire SRB-okser og to RT-okser i feavlslag i dette området.

Gjennomkryssing med SRB

Sammenslutninga av Avlsforeningen for Hedmarksfe med Avlsforeningen for Hornet Slettefe (til Norsk Avlsforening for Rødt og Hvitt Fe) førte ikke til noen forandringer av avlsmål eller avlsstrategi. Oppdrettere som hadde begynt å krysse kyrne sine med SRB-okser fortsatte å bruke slike okser også i de neste generasjonene, slik at det etter hvert kom til å arte seg som gjennomført kryssing. På denne måten skaffa de seg praktisk talt rein SRB-besetning i løpet av fire-fem generasjoner.

Samtidig var det andre oppdrettere, både i og utafor Hedemarken, som tok i bruk den samme metoden. Særlig var interessen stor på Vest-Oppland, det er i løpet av få år ble starta flere feavlslag med okser av SRB-rasen. NRF-besetningene i de andre fylkene på Østlandet var i større grad "avleggere" av gamle ayrshirebesetninger eller grunnlagt ved innkjøp av kyr.

Av ca. 100 okser som var stambokført som NRF-okser født i tidsrommet 1934-38 var omtrent halvparten importerte SRB-okser. De fleste av disse var innkjøpt av eiere av større besetninger til bruk i egen besetning. Den andre halvparten var født i Norge, men etter SRB far og oftest også med mor av rein SRB-avstamning. Noen få okser hadde mødre som kunne spores tilbake til norsk ayrshire. En enkelt okse var rein rødt trønderfe. Ingen av disse oksene hadde påviselig innslag fra noen av de stedegne norske ferasene.

Kunstig sædoverføring

Den omfattende importen av okser fra Sverige stoppa opp i 1938-39, visstnok av veterinære årsaker. Under krigen (fra 1940) var det strenge valutarestriksjoner som skapte hindringer for slik import. Mangelen på gode okser begynte etter hvert å gjøre seg gjeldende, og tanken om å gå i gang med kunstig sædoverføring (k.s.) for å få utnytta oksene bedre, kom opp. Teknologien var allerede vel kjent og gjennomprøvd i praksis, bl.a. var den brukt i stor skala i Sverige og Danmark.

I 1942 lyktes det Avlsforeningen for NRF å få valutalisens til innkjøp av okser, og to unge SRB-okser ble innkjøpt i Sverige. Innen utgangen av året (1942) var begge oksene kommet i tjeneste for kunstig sædoverføring. Den eldste av oksene ble plassert i nærheten av Hamar, den andre på Veterinærhøgskolen i Oslo, slik at de til sammen kunne dekke praktisk talt hele Østlandet. To SRB-okser i privat eie ble innleid som "reserver".

I begynnelsen var etterspørselen etter sæd beskjedent, det første året ble bare ca. 1000 kyr inseminert. Men interessen tok seg raskt opp, og det ble behov for flere okser. Så snart krigen var slutt ble det igjen kjøpt inn to okser fra Sverige, og sia ble det hvert år importert to-tre SRB-okser til bruk i semintjenesten. Samtidig ble lovende okseemner fra norske besetninger innkjøpt. Av ca. 40 okser som gjorde tjeneste i k.s.i tidsrommet 1943-50 var 25 importert fra Sverige. To av de norskfødte oksene hadde mor av raudt trønderfe, de andre var av rein SRB-avstamning (et par av dem med et ørlite innslag av norsk ayrshire).

I 1950 ble over ni tusen kyr inseminert med sæd fra NRF-okser. En stor del av disse kyrne hørte sikkert til andre raser enn NRF. Ei opptelling av antall kyr i husdyrkontrollen i 1953 viste at 8,3 prosent av kyrne var NRF (dvs. minst $\frac{3}{4}$ NRF), mens 3,5 prosent ble klassifisert som NRF-kryssninger. Dette viser at den planlagte gjennomkryssing med SRB var kommet godt i gang.

Finsk ayrshire

I 1947 hadde Avlslaget for Dølafe i Oppland starta med kunstig sædoverføring fra en improvisert oksestasjon i Fåberg, men etterspørselen av sæd var liten. I 1949 søkte avlslaget om å få importere okser av finsk ayrshire og fikk importtillatelse for to okser. Dette var en strek i regninga for NRF-foreningen, som ønska å ta hånd om all avl av ayrshirepreget fe. Som mottrekk valgte også NRF å ta i bruk finske okser. På ei felles innkjøpsreise i januar 1950 ble det kjøpt inn to okser til hvert av avlslaga.

Finsk ayrshire var en "renere" ayrshirevarietet enn noen av de varietetene som gikk inn i NRF fra starten. De finske ayrshirekyrne hadde imponerende avdrattsresultater og var særlig kjent for god jurform. Finnene hadde drevet en nokså ensidig produksjonsavl, og mange i NRF var skeptiske til om oksene holdt mål eksteriørmessig. Men de finske oksene ble snart populære både blant NRF-oppdrettere og innen andre raseområder.

I løpet av 1950-åra ble det importert i alt om lag 20 okser av finsk ayrshire, de aller fleste til bruk i kunstig sædoverføring. Samtidig fortsatte importen av SRB-okser fra Sverige. Etter hvert ble det også god tilgang på lovende ungoxer fra norske besetninger som var gjennomkryssa med SRB, og på slutten av 1950-talet utgjorde norskfødte okser flertallet av seminoksene.

Etterspørselen etter sæd auka fra år til år, og i 1960 ble 103 tusen kyr inseminert med NRF-sæd. Over 60 % av inseminasjonene dette året var med sæd fra okser som var født i Norge, resten fordelte seg likt på svensk- og finskfødte okser. Et par av de norskfødte oksene hadde far av finsk ayrshire.

Frieserfe

Svensk låglandsboskap (SLB)

Mot slutten av 1950-tallet var det enkelte oppdrettere, særlig i Østfold, som fatta interesse for svensk låglandsfe (SLB). Dette var (og er) den dominerende ferasen i de sørligste delene av Sveige og er en variant av en rase som under ulike navn (frieserfe, hollenderfe, låglandsfe, holstein) er spredt til ei rekke land i og utafor Europa. I Norge var hollenderfe ei av de tre grupperingene som til sammen utgjorde hornet slettefe. Den svenske varianten stammer fra dyr som ble importert fra Nord-Tyskland tidlig på 1800-talet.

En plan for bruk av SLB-okser til "blodoppfrisking" av raudkollene ble stansa av NRF, som frykta for at dette kunne føre til ei uheldig oppsplitting av feavlslaget i landet. Dette ble merkelig nok starten på en prosess som til slutt førte til at avlsforeningene for de to rasene ble slått sammen. Navnet på den nye foreningen ble Avlslaget for Norsk Rødt fe (NRF).

Interessen for SLB spredte seg til nye distrikter, særlig i Rogaland, og kravet om tilgang på inseminasjon meldte seg med stadig større styrke. For å "vinne tid" bestemte NRF seg for å sette i gang et forsøk med innslag av SLB i NRF. Til bruk i forsøket ble det kjøpt inn seks unge okser fra Sverige. I tillegg ble åtte-ni SLB-okser som allerede var i norsk eie, kjøpt eller

leid inn. I løpet av prøveperioden (des.1963-juni 1964) ble i alt ca. 2500 kyr inseminert med sæd fra SLB-oksene, dvs. i gjennomsnitt ca. 200 kyr pr.okse. Ei jamføring mellom avkom etter SLB-oksene og avkom etter NRF-okser viste bare små forskjeller (Ødegård 1968). Det ble konkludert med at noen omfattende bruk av SLB-okser i NRF ikke var berettiget, men at begrensa bruk av enkelte okser kunne være aktuelt. På denne tida ble det inngått en avtale mellom de norske og de svenske seminorganisasjonene om utveksling av sæd fra okser som kunne være aktuelle som oksefedre. Avtalen omfatta også SLB, slik at denne muligheten alltid ville være til stede.

Andre friesere ("oversjøisk frieser")

Utprøvinga av SLB åpna for å prøve varianter av frieserfe også fra andre land. De mest aktuelle landa ble vurdert til å være Storbritannia, USA og Canada, som alle hadde store populasjoner og avanserte avlsprogram. Utprøvinga ble gjennomført ved at det ble anskaffa djupfryst sæd fra fem-seks utvalgte toppokser i hvert av de tre landa, 50-60 sædporsjoner fra hver okse. Etter ei grundig karantene, som bl.a. omfatta prøveinseminering av kviger, ble sæden brukt til inseminering av kyr som fylte NRFs krav til oksemødre. Dette pågikk over tre år (1972-74). Oksekalver etter disse insemineringene ble satt inn i programmet for rekruttering av nye seminokser på samme måte som kalver etter norske okser, og de som hevda seg godt nok, ble tatt i bruk til semin. Det var i første rekke avkom etter disse inseminasjonene som danna grunnlaget for jamføring av de tre frieserkryssningene og jamføring mellom disse og rein NRF.

Frieserkryssningene (1/4 frieser) hadde jamt over litt større veksthastighet enn rein NRF, noe som iallfall delvis har sammenheng med høgere voksen vekt. I mjølkeavdrått var avkom etter USA-oksene en aning bedre og avkommet etter de britiske oksene litt svakere enn avkom etter NRF-okser. Konklusjonen var at det i første rekke var USA-friesere som kunne være av interesse for innkryssing i NRF.

De kryssningsoksene som hevda seg ved avkomsgranskinga, ble brukt vidare til semin, og noen av de aller beste ble valgt ut til fedre for neste generasjon av seminokser.

Oppsummering

Av denne historiske gjennomgangen går det fram at NFR har mottatt arvemateriale fra 10-12 ulike kilder. Ved å studere anetavlene til okser som er brukt til semin kan en også få et tilnærma uttrykk for hvor stort bidrag som er kommet fra hver kilde.

Langmoen (1981) studerte anetavler for okser som var avkomsgranska 1975-79. Den mest fullstendige granskinga ble gjort for de to siste årgangene, som til sammen omfatta 216 okser.

Andel av ulike raser i N.R.F. Modifisert etter Langmoen 1981.

Materiale: Anetavler for 216 seminokser avkomsgranska 1978 og 1979.

	Andel i %
Svensk Röd och Vit Boskap (S.R.B.)	45,1
Hornet slettefe, ayrshireblandinger	3,4
Rødt trønderfe	1,3
Gamle norske feraser (dølefe, raukoller, telemarksfe m.m).	2,7
Finsk ayrshire	11,4
Svensk Låglandsboskap (S.L.B.)	6,9

Andre friesere ("oversjøisk frieser")	13,4
N.R.F.	2,4
Ukjent	13,2

Hele 13 prosent av anene i denne granskinga er oppført som ukjent (dvs. rasetilhørighet ikke kjent). Dette gjelder i første rekke aner langt bak i anetavlene, og særlig kumaterialet, som var av blanda opphav. Den virkelige andelen av gamle norske raser er sikkert noe høyere enn tabellen viser, og det samme gjelder nok også andelen av norsk ayrshire (hornet slettefe, ayrshireblandinger, rødt trønderfe).

En annen feilkilde gjelder gruppen "Andre friesere". De to årgangene av okser som er med i denne granskinga er to av tre årganger som utgjorde grunnlaget for jamføring av "oversjøisk frieser" med andre oksegrupper. I årgangene før og like etter var det ingen okser av dette slaget. Som uttrykk for andelen "oversjøisk frieser" i hele oksegenerasjonen (ca.seks år) er tallet i tabellen altfor høgt.

Ellers taler tabellen for seg sjøl. Allerede i vedtektene for NRF-foreningen var dyr av SRB satt opp som mønster. Planen var å utvikle en norsk variant av den svenske rasen. Det er derfor ikke overraskende at nesten halvparten av arvestoffet hos de oksene som ble granska, er kommet fra SRB, slik tabellen viser.

De restene som var igjen av hornet slettefe/norsk ayrshirefe ble raskt gjennomkryssa av SRB. Rødt trønderfe fikk aldri noen stor utbredelse utenom Trøndelag.

Innføring av finsk ayrshire i 1950-åra var diktert mer av strategiske enn av genetiske omsyn.. Det samme gjelder også da det litt seinere ble vedtatt å ta i bruk okser av svensk låglandsfe (SLB). De tilhørte en helt annen rasegruppe (frieserfe) og skilte seg sterkt ut.

Konklusjon:

Omkring halvparten av arvestoffet i NRF av nyere tid kommer fra SRB. Den andre halvparten fordeler seg på finsk ayrshire, SLB og "oversjøisk frieser". Av gamle norske feraser er det bare små rester igjen..

Kilder:

Berge, S. 1944. Ayrshirefeet i Norge før 1900. Melding nr. 20 fra Institutt for Avls- og raselære, Norges landbrukshøgskole. 48 s.

Bækkedal, Helge 1980. NRF og norsk feavl. Landbruksforlaget, Oslo. 420 s.

Forbord, Arne 1940. Innslaget av ayrshire i raudt trønderfe. Hovedoppgave ved Norges landbrukshøgskole. 22 s

Isaachsen, H. 1897. En kort Oversigt over Kvægavlens Historie ved Aas høiere Landbrugsskole fra dennes Oprettelse til Besætningens Ombytning i 1896 paa Grund af Tuberkulose." I Beretning om Den høiere Landbrugsskole i Aas fra 1ste Juli 1895 til 30te Juni 1896 (red. J. L. Hirsch), J. Chr. Gundersens Bogtrykkeri, Christiania.

Langmoen, Astrid 1981. Raseandelen i NRF. Hovedoppgave ved Norges landbrukshøgskole. 48 s.

Lindeqvist, J. 1867. Indberetning til Departementet for det Indre angaaende de offentlige Foranstaltninger til Huusdyravlens Fremme i Aaret 1863, 1867, 1868. Trykt hos Bergh og Ellefsen, Christiania.

Stambok over dyr av Hedmarksfe 1936. A. Sæther boktrykkeri, Hamar.

Thesen, K. 1924. Rödbrokig Svensk Boskap, dess bildande och nuvarande ståndpunkt.
Foredrag på Landbruksuka i Oslo 1924. Tidsskr. f. d. norske Landbruk. 31, 360 – 366

Ødegård, A. 1968. Resultater fra frieserutprøvingen. Buskap og Avdrått nr. 4.

Ødegård, A. 1981. Frieserutprøvinga. Buskap og Avdrått nr. 1, 20-22.